

ОЛЕКСАНДРА КОПАЧ

**НОВІ ОБРІЇ
СТАРОДАВНЬОЇ
УКРАЇНИ**

ОЛЕКСАНДРА КОПАЧ

**НОВІ ОБРІЇ
СТАРОДАВНЬОЇ
УКРАЇНИ**

Торонто

1980

Едмонтон

Наклад 200 примірників

Видавництво "Слово"

СТАРОДАВНЯ УКРАЇНА В АНТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Влітку 1975 р. у Нью-Йорку виставна скитських скарбів під назвою "Із скитських країв" приголомшила всіх своїм багатством і красою мистецтва. Експонати, що сягали далекої старовини, яких три тисячі літ перед Христом, походили в значній мірі з території сучасної України.

У передмові до каталогу виставки директор музею Томас Говінг висловив свій подив, нажучи, що в музеях цілого світу бачив він величезну кількість дорогоцінностей, від старовинного Єгипту почавши на королівських скарбах новітніх часів скінчивши, але не бачив він нічого подібного, як в Історичному музеї Києва та в Ермітажі Ленінграду.

Відомо, що виставна звернула увагу дослідників старовини, мистецтвознавців тим більше, що посилені розкопки в Україні постійно виносять на світло денне нові й нові скарби. Задержані в минулому столітті археологічні дослідження спонтанно і нестримно вступають тепер у нове життя, відкриваючи нам ширше і ширше обрії праісторії України.

I

Хто ж були ті, що творили цю праісторію, ті, що записали сторінки своєї історії у золоті-сріблі, в кераміці? Ті, що їхні назви в різних видах дійшли до нас зі записок старовинного Сходу, а потім з Греції? Хто були трипільці? Біблійні гетити? Хто були скити за грецькою термінологією, сани за перською, гоги-магоги за жидівською? Грузинська хроніка пише, що Геранлій відкупився від скитів, відомих як руси, щоб не нападали на його царство. Упродовж історії міняються назви мешканців і території України, а це впливає на неясність і плутанину, чого ми й самі зазнаємо на собі зі зміною старовинної назви "Русь" на "Україна".

Чи не дивно, що скити були й "щезли". була Скитія і її немає. Зате в науці з'явилося багато концепцій, гіпотез, теорій. Недавно оформились дві головні концепції: міграційна і автохтонна. За першою — народи перебувають у постійній зміні, в русі, приходять і відходять на даній території; за автохтонною — народи споконвіку живуть на своїй землі. Обидві ці концепції оформилися у минулому столітті, автохтонна під впливом романтизму, а міграційна під впливом позитивізму. Представником міграційної теорії уважають Шахматова, автохтонну вперше впровадив у науку В. Хвойно. Він же своїм відкриттям "трипільської культури" довів автохтонність населення Наддніпрянщини. В тому, за словами В. Петрова, і "неперевершена заслуга В. В. Хвойки перед наукою". До остаточної розв'язки ніхто ще не дійшов. Учені шукають нових джерел, нових методів, як це

зробив В. Петров, спираючись на порівняльній лінгвістиці, на клинописних документах з XVIII до XIII століть перед Христом, на фактах археології. На їх основі наш учений припускає, що мова скитів — не іранська, не прооситинська, як дехто думав, але самостійна, одна з індоєвропейських мов, споріднена на Сході з індоіранськими, на півночі з балтійськими, на південному Заході з тракійськими мовами. Автор у новому світлі виявляє зміни в політично-економічній структурі скитів на зламі скитської і зарубі-нецької діб (II стол. до Христа — II стол. по Христі). В. В. Петров, як і В. Хвойна, бачить безперервність творення українського народу на українській території протягом усіх минулих тисячоліть.

Нові дослідження можуть увінчатися певнішими досягненнями, але як би воно не було, прийшли скити з Азії, чи ні, а як і прийшли, то вони індоєвропейці, зіллялись, засиміювались з тубільцями-трипільцями і стали складовою частиною нашої нації. Скитська доба — це праісторія України. Скитське мистецтво — це вияв українського народу в старовині, а його досягнення продовжують своє існування у різних ділянках творчості та духового життя, на що так виразно звернули увагу мистецтвознавці. Великий, славний цей народ не “щез”, а перейшов у дальше своє існування дотепер і на завжди.

Нам лишається вивчити цю праісторію нашої батьківщини хоч би так, як уже віддавна вивчаємо старовинний Єгипет, Вавилон, Грецію та інші народи, тим більше, що пишуть про нашу праісторію чужі вчені, під-тягаючи її під історію Росії. Попри те, всі вони стверджують, що культура на нашій території була вища від міненської культури, старша від троян-ської, що неоліт Крети не має спірального орнаменту, не має нічого що можна б покласти побіч кераміки південної Русі, чи як наже німець Макс Еберт, русланд.

Це ж стосується й до скитського мистецтва, що має зв'язки з ці-лим античним світом, проте, особливо в останній своїй добі, є виявом не-повторним, оригінальною творчістю скитів, що їхня доба припадає на перше тисячоліття перед нар. Христа, на так званий залізний вік.

Майже тисячу років займали скити історичну арену. Держава скитів займала величезні простори, від Дону, вздовж Озівського і Чорного морів, аж до Дунаю, а згодом і поза Дунай. На переломі VII-VI століть до нар. Христа скити успішно воювали з Ассирією, з державою Урарту, і спричинились до її занепаду, від Єгипту прийняли величезний викуп і зали-шили фараона в спокою. У VI ст. скити перемогли Дарія і знищили пер-ську воєнну силу на довгі віки.

Устрій скитської держави був демократичний, на чолі з царем. Цар-ська влада була спадкова, центр держави — Запоріжжя і Херсонщина. На самій Херсонщині знайдено дотепер 500 поховань царів і скитської знаті з величезними багатствами з V і IV століть до нар. Христа. Саме на ці століття припадає найбільший розквіт Скитії. У IV столітті правив

нею найславніший скитський цар Атей, який карбував власні монети. Зги-нув він як герой 339 р. у війні з Пилипом Македонським. А мав він уже 90 років життя.

У III ст. Скитія тратить поволі свою мілітарну силу в наслідок ве-ликих матеріальних вигод, сусідства з греками, під натиском сарматів і в II ст. держава їхня зменшується до малого простору з центром у Криму.

Скитія була частиною античного світу зі своїм державним устроєм, своєю релігією, такою, як і релігія інших народів того часу. Скити вірили в безсмертність душі, позагробове життя, поклонялися тим самим богам, хоч під іншими назвами, як Зевес — Папай, Табіті — Гестія — Ізида, Марс — Арес. Грецькі боги Аполлон і Артеміда, походять, як наже Калімах, з-над Дніпра. Свій рід виводили скити від Зевеса і Борестеніди, дочки Бористена-Дніпра. Так і інші народи того часу дають свідчення про себе в своїх мітологіях.

У культурному аспекті скити дали значний вклад побіч інших на-родів того часу. Винайшли залізо, бронзу, гончарський круг, свій славний стиль — звиринний орнамент. Будували й піраміди-гробівці відповідно до географічних можливостей свого краю. Мали й жорстони звичаї, убивали жінок на гробах володарів, але це саме діялося і в інших народів. Зга-дати б трагедію Еврипіла “Поліксена”, де на гробі Ахілла забивають його жінку Поліксену. Вславлене було в античному світі скитське побратим-ство і скитські філософи. То ж не дивно, що античні автори багато пи-сали про скитів і Скитію, але довгі століття, відколи скитів покрила мов-чанка, всі писання про них уважалися фантазією-вигадкою давніх авторів, аж поки скити самі не промовили власною мовою мистецтва. І аж у світлі цієї мови, у світлі археології, стали нам доступні широкі обрії нашої пра-історії на сторінках античних авторів: істориків, географів, поетів, пись-менників, драматургів.

II

Коли в найстаршого поета європейської культури Гомера, IX ст. до нар. Христа, знаходимо згадки про наш край, Гіперборею, що лежить на північ від Чорного моря, про кімерійців, теж у поета Гесіода з VIII ст., то всі вони неясні, невиразні, але дуже цінні. З бігом століть уступають вони місце розповідям мандрівників, наочних свідків, бож Гіперборея-Ски-тія належали до старовинного світу, до універсальної культури, з якої зго-дом розвинулася європейська культура. А це має величезне значення в історії України. “Факт приналежності нашої батьківщини до цього круга — пише Євген Маланон — факт довголітнього перебування наших пращурів в нім (від VIII ст. до Христа), дав, мусів дати величезні наслідки, які жи-ли, живуть і житимуть у нашій підсвідомості, в нашому організмі, крові і жилах, навіть в інерції”.

Тепер, читаючи Геродотову "Мельпомену", четверту книгу з його дев'яти томової історії, відчуваємо авторове захоплення країною, мешканцями, подіями. Таке захоплення виявили громадяни Атен, слухаючи Герода, коли він, повернувшись з Ольбії, читав свої записки про Скитію і скитів. А було це орієнтовно 455 р. перед нар. Христа. Захоплення атенян було таке велике, що вони офірували Геродотові гроші на продовження його дослідів. А записував він не тільки те, що сам бачив, але й збирав інформації від інших, між ними і від скита Тимнеса, що належав до близького оточення царя Аріятейтеса.

"Над гостинним морем, — пише Геродот, — живуть дуже дині народи за винятком скитів. Не вміємо показати там ні одного народу, що визначався б мудрістю, ні навіть такої людини. Виняток — це скити і Анахарзіс".

"Їхній край, — пише далі Геродот, — це добре наводнена трав'яста рівнина, а рік пливе через нього не багато менше, ніж у Єгипті каналів. Ось визначніші з них, такі, що доступні для плавби морських кораблів: Істер (Дунай), що має п'ять гирл, за ним Тирас (Дністер), Гіпаніс (Бог), Бористен (Дніпро), Пантікап, Гіпанир, Геррос".

Описуючи всі згадані ріки, автор найдовше затримується над Бористеном: "Четверта ріка — це Бористен, що по Істрі є найбільшою рікою; на наш погляд, ця ріка найбільше плодоносна не лише між скитськими ріками, але взагалі між усіма, крім єгипетського Нілу, — з нею не може рівнятися ні одна ріка. З-поміж усіх інших Бористен — це найбільше плододовита ріка. Вона має найкращі, найбільш пригодні пасовиська для худоби. Вона ж має найбільше доброї риби. Вода в ній найприємніша до пиття; вона пливе чиста між іншими каламутними. Над її берегами вдаються найкращі засіви; в місцях, де не сіяно, росте велика трава. В її гирлі нагромаджується сама від себе величезна кількість солі. Вона постачає великі риби без костей до сушення, що звуться "антанаї", і іншу всячину, гідну подиву. Аж до країни Геррос, що до неї сорок днів плавби. Знаємо, що пливе з півночі... Лише джерел цієї ріки та ще Нілу не може вказати, але гадаю, що й ніхто з греків".

Описуючи географічне положення Скитії, Геродот вичислює всі племена, що її заселяють, подає їх характеристику, інколи фантастичну, як, наприклад, кожний невр раз на рік стає вовком, а потім знову повертається в людську подобу. Подає він переказ про амазонок, про сарматів, що походять від скитів. Записує три перекази про походження скитів. За першим переказом, що його подали самі скити, колись давно їхня країна була пустельна, безлюдна. Тоді народився від бога Зевса і Бористеніди, дочки Бористена, перший чоловік Таргітай. Він мав трьох синів: Ліпосая, Арпосая й Колосая. Усі три царевичі зображені на вазі, зробленій зі стопу золота і срібла, а викопали її в Куль-Обському Кургані 1830 р. Далі переказ розповідає про золотий плуг, ярмо і сокиру, що впали з неба, як

ознаки найвищої влади. Палаючи вогнем, не далися вони в руки старшим братам-царевичам, а тільки наймолодшому Колосаєві, що став царем країни; від нього і пішов рід скитський.

З цього переказу бачимо, що скити вважали себе тубільцями над рікою Бористеном, бо вирости на цій землі від першої людини, "скитського Адама", що тут народився. Якщо скити й не є прямими нащадками трипільців, то цей переказ свідчить, що скитський елемент вже в тому часі змішався з тубільцями.

А другий переказ, записаний від греків, виявляє патріотичну грецьку лінію. Згідно з цим переказом, скити походять від Геранла і Діви-змії, що жила над Бористеном. З їхнього подружжя народилися три сини: Агатирос, Гельон і Скит. Дійшовши до зрілого віку, вони мали натягнути лук Геранла. Зумів це зробити наймолодший син — Скит. За це він і одержав лук, Геранлів пояс із золотим корячком і став царювати. Від нього походять скити. Сам автор схильний прийняти третій переказ, згідно з яким скити прийшли на землю німерійців над Чорним морем з Азії.

Автор не забуває про "гіперборейців", що живуть таном над Дніпром, жертвують богам "солону", певно пшеницю. Цей звичай прийняли від них усі сусіди аж до Адрії, а звідти пішов він до Греції, на острови Егейського моря і на Делос. Сьогоднішнього читача захоплює Геродотовий переказ про дівчат-гіперборейок, Гіпероку та Ляодіну, що принесли з Гіперборей "пшеничну солону" аж на Делос до святині Артеміди. Обидві ці гіперборейки поховані на Делосі. На їх честь делійські дівчата та хлопці обтирали своє волосся перед шлюбом, дівчата зивали на веретено, хлопці на молоду галузку та клали на могилі гіперборейок. Крім цього переказу Геродот подає ще один, записаний від самих делійців про гіперборейських дівчат, Арге й Опіс, що прийшли на Делос з самими богами, з Аполлоном і Артемідою. На Делосі є могила Арге й Опіс; на їх честь жінки збиралися й співали гимни, складені Оленом з Лікії. Цей звичай з Делос поширився на інші острови.

Зі зворушенням читаємо про цей відгомін далекої давнини, про наших прапредків, висококультурних трипільців, що вирощували на своїй землі пшеницю, творили мітологію, ставали самі джерелом звичаїв, як оце на Делосі.

Геродотова книга про Скитію — це величезний матеріал, невичерпне джерело відомостей про нашу прабатьківщину в усіх ділянках життя, політично-економічній, історично-географічній, релігійній, побутовозвичаєвій, філософській. Звідти черпали відомості всі античні автори-письменники, додаючи від себе нові відомості чи коментарі; звідти походять сюжети і в нашій сучасній літературі. Не дивно, що наші вчені, як от Вадим Щербанівський і Теофіл Коструба, радили вивчати праісторію України з цієї праці Геродота.

Тематика старовинного світу концентрується у своєрідних циклах і повторюється у різних варіантах. Перший цикл — це мітологія з концепціями про постання світу, про богів, призначення людини. Близько до мітології стоїть другий цикл про героїв-багатирів, між ними на першому місці стоїть Геракл. З героями в'яжеться велика подія античного світу — Троянська війна, яка дала величезну кількість тем античним авторам і вкінці, перетривавши чи не три тисячі років, далі діє в наших часах (згадати б "Кассандру" Лесі України). Третій цикл тематики концентрується довкола Іфігенії в Тавриді; вона й досі живе в європейських літературах, як от у творах В. Гете. Лесі України та ін. Вкінці четвертий цикл, тепер менше знаний, а колись улюблений, про Аргонавтів. Коло цих тем кружляє вся антична література, охоплює всі середземноморські країни, серед них і стародавню Україну.

Мітологічний цикл, втілюючи світогляд античної людини, багатий і снізь присутній. Безсмертний Гомер, передаючи у віки найстаршу згадку про наш край, говорить, що Зевс дивиться "далено на землю добрих їздців, транів-Мізів, сильних у рукопашнім бою, і на славних кобилодойців, що годуються молоком, бідних і найсправедливіших з людей". Це в "Іліяді", а в "Одиссеї" знаходимо згадку про царство німерійців:

Там німерійці живуть, їх місто та ціле їх царство
Хмарами онуті вічно й туманом, бо яснеє сонце
Не поглядає на край той гарячим промінням.

У VIII ст. до Христа славний послідовник Гомера поет Гесіод, автор Теогонії — родоводу богів, оспівує скитів з етіопами і лігурійцями. За його словами, перший сплав міді зробив скит. У наступному VII ст. поетка Сафо складає весільні пісні, згадує скитське дерево такоос, що дає жовту барву, якою фарбують шерсть і волосся. Гімни на честь богів складає поет Анакреон, в них натрапляємо на такі рядки:

Ну, друзі, не будемо більше
з таким шумом і криком
наслідувати скитську пиятику
з вином, а будемо тихо
пити під звуки славних гімнів.

У побуті знаний був вислів, а з тим і звичай: чи пити по-скитському, чи по-грецькому. По-грецькому — вино розбавляли водою, а по-скитському — пили чисте вино.

З V ст. найцінніша для нас книга — це Геродотова "Мельпомена", про що вже була мова. На той же час, V і IV століття, припадає найвищий розвіт грецької культури. Саме тоді жили великі драматурги: Еврипід, Асхіл, Софокл, філософи: Сократ, Платон, Арістотель, жили й славні

оратори: Ісократ, Демостен. У їхніх творах знаходимо скитські теми, мотиви або згадки про Снитію, скитів, їхніх царів, філософів, мудрість. Коли йдеться про тематику, то вона концентрується на Іфігенії в Тавриді. Еврипід пише "Іфігенію в Тавриді", Софокл в "Царі Едіпі" немало місця присвячує Артеміді з Таврії, пише про Геракла та його мандри в Снитії. Асхіл у драмі "Прикований Прометей" згадує скитську землю, скитське плем'я, що добуває залізо.

Ісократ, оратор і автор панегіриків, вихвалює своїх земляків за перемогу над ворогами. Один з його панегіриків починається такими словами: "Найздібніші до панування та наймогутніші народи — скити, траки та перси, всі вони були проти нас і наша держава зі всіма ними боролася". Близьке, а то й кровне відношення до скитів було в оратора Демостена. Його мати була скитка й називалася Клеоула. На докори свого противника за матір Демостен казав: "Не дивно тобі, що син скитки і варварки є таким добрим і смиренным?" Ніхто інший, а тільки цар Левкон є доброчинцем атенців. А як стався нестаток хліба в Атенах, то він прислав грекам з Понту хліб на дуже добрих умовах. І прислав таку велику кількість, що держава з розпродажу заробила 15 талантів, — вияснює Демостен своїм землякам. Цей же володар для вигоди торгівлі і всіх купців побудував порт Теодосію.

Як бачимо, ораторів уже не цікавлять мітологічні перекази, а господарські й економічні справи. Увага філософів звернена на скитські звичаї, спосіб воювання, а ще більше привертає їхню увагу мудрець і філософ Анахарзіс. Саме Платона цікавить цей філософ, син скитського царя Гнура й грекині, великий мандрівник. У своїй "Республіці" Платон згадує його побіч Талеса з Мілету, а Снитія виступає між іншими країнами того-часного світу.

Арістотель, цей всесторонній дослідник буття, займається кліматом Снитії, Понтії, Криму, Кавказу, Меотійського моря, цікавить його роса, зауважує, що журавлі перелітають на зиму зі Снитії до Єгипту, пояснює, що через холод в Снитії немає ослів, зате Гелони вирощують тарандам, такого звіря, що міняє кольор своєї шерсти. Також, на його думку, через холод скити мають пояме волосся, етіопи ж навпаки мають кручене. Говорить Арістотель про скитський звичай пити на беннетах з "кругової" чаші, але п'ють тільки ті, що вбили хоч одного ворога. Пояснює він також, як скити добувають отруту з гадючих жал.

Інший філософ з II ст., Лікофрон, автор трагедій і поем, королівський бібліотечар в Олександрії, вертається до циклу героїчної тематики і до Іфігенії. У зв'язку з нею і з Прометеем, мати якого називалася Азія, Лікофрон говорить про Танаїс, Меотиду, про те, що через ріку Істер (Дунай) плывуть скити проти греків, з бойовим криком займають Аттику й нищать її у відплату за воронні дії Геракла й Тезея проти Снитії. У поемі "Олександрія" стрічаємося знову з тематикою Троянської війни.

Автор пише, що учителем Геракла в стрілянні з луна був скит Тавтарій. Тавтарій подарував Гераклові стріли й щит, а той Філотетові, що убив Париса, через що греки здобули Трою.

Поет Калімах, танож бібліотекар Олександрійської книгозбірні, прославляє в гимнах Артеміду і потверджує її походження зі Скитії. У гимні на пошану Аполлона оспівує прихід гіперборейок — Опіс, Лансо, Генаерге — невідомо, чи з переназів з Геродотом.

Подихом безпосередності та свіжости віє з творів мандрівника по Скитії Діоноса Хрисостомоса на переломі I і II століть по нар. Христа. Побувавши в городі Бористені над Бугом (Ольбія), жаліє, що таний чудовий город зруйнували готи. Правда, зазначає, що бористеніти відбудували його, але тільки частинно. Від мешканців міста подорожній почув, що в них вславився мудрістю і хоробрістю юнак Калістрат. Автор познайомився з цим скитом і описує його вигляд. На ньому були шаравари та інше скитське вбрання, на плечах був невеликий, тонкий, чорний плащ, що його звичайно носять бористеніти як і мелянхліни-чорноризці, при боці в нього висів меч. Він був висоний і гарний, було йому 18 років. Знав він добре Гомера, як виявилось в розмові, і автор з цікавості запитав його, чому бористеніти люблять "Іліяду"? Чи тому, що самі войовничі, чи тому, що шанують Ахілла, якому навіть побудували храм на острові Ахілла та в самотньому городі. І, жартуючи, спитав Калістрата, хто на його думку ліпший поет, Гомер чи Фокилід. "Тан я не знаю й імени другого", — з усмішкою відповів Калістрат — "і, мабуть, ніхто з присутніх, ми не визнаємо нікого іншого за поета, крім Гомера, через те кожному його знає". І дійсно, — пише автор, — згадують тільки Гомера, виголошують його рядки перед битвами, а їхні поети танож сліпі, наче найшла на них "Гомерова сліпота". Калістрат не хотів навіть слухати віршів Фокиліда, відкинув критику автора на їхній державний устрій, а запропонував поговорити про Платона та його твори, що й сталося.

Тані картинни з життя рідко стрічаємо, бо хоч у віршованій формі дійшли до нас відомості, то тільки тут і там маємо літературний елемент, як у Діонісія з Єгипту, в його "Описі землі", де він поетичною мовою говорить, що Борей гуляє у Скитії і т. п. В нього чи не вперше зустрічаємо назву "гуни".

З цього ж другого століття по нар. Христа є ще літературний твір Лукіяна з Самосати, сирійця, вихованого в Греції. Знав він з подорожей Єгипет, Азію, середземноморські острови, написав багато книжок, між ними "Про дружбу" в формі діалогу, начебто між автором і Токсаридом, скитським філософом і мандрівником. З діалогу довідуємось, що Токсарид багато подорожував, був у Сирії, жив у Атенах, де й помер. Греки визнали його за героя, зачислили його до експлепідів і приносять йому жертви, як "чужому лікареві", — пише Лукіян. В уста Токсаріда автор уклав розповідь про дружбу, побратимство серед скитів. Побратимство

триває у скитів ціле життя. Може бути один побратим, два, а найбільше три. Заключаючи побратимство, друзі, обнявшись з оголеними мечами, випивають з одної чаші вино, змішане з їхньою кров'ю, що скапала з надрізаних пальців. Ваза, знайдена в кургані Солоха на Запоріжжі з IV ст. перед нар. Христа, зображує саме скитів, що запивають побратимство. Хто має побратима, той у скитів багата людина. На доназ цього йде розповідь про Арсана, скита, що залюбився в Мазаї, дочці босфорського царя. Сватав її, а на запитання царя, які в нього маєтні, відповів, що має двох побратимів. Висміяний, повернувся до свого дому, розказав про цю образу побратимам і вони помстились на цареві, викрали Мазаю і дали її Арсанові. Широко описані їхні пригоди і цікавий звичай збирати собі дружину. Побратимство вславилось і за козацьких часів, і спосіб заклучати дружбу був майже таний самий.

У першому столітті перед Христом долучуються до грецьких авторів латинські поети, як Корнелій Непос, що написав 23 біографії славних полководців. Написав він і про похід Дарія на скитів.

Вергілій Маро, в першому столітті перед нар. Христа, говорить у своїх буколіках і георгіках про сніжні зими в Скитії, про стрілоносних гелонів, про те, що Орфей відвідав сніжний Танаїс, шукаючи Евридіду, про наламутну ріку Скитії — Істер. Про холодний клімат Скитії і мандрівних скитів писав і Горацій Фланус (65-8 рр. перед нар. Христа). Згадує він, що грішити в перелюбі в скитів не можна під карою смерті.

З усіх римських поетів найдовше жив у Скитії Овідій Насон. (43-18 рр. до нар. Христа). Десять років прожив він у Томі над Чорним морем, засланий туди з Риму несарем. У його творах знаходимо давню тематику про аргонавтів, Медею. Часті згадки про скитську природу знайдемо в "Метаморфозах". Автор описує зими, що тривають довго, Борей скріплює льоди, навіть Істер замерзає і там, де плавали літом кораблі, люди ходять пішки. В іншому місці скаржиться, що немає тут книг, зате співають луки й стріли: сторожа на мурах, заперті ворота здержують ворожих гетів. Доввола нього скитська і тракійська мови, і соромно йому признатись, що вніє й сам мішає слова скитські з латинськими. Нема ні дому гарного, ні їжі відповідної, ні друга для любої розмови, а єдиною розрадою його є Муза. Тужливі пісні Овідія перенесли крізь віки пейзажі зими і тривожні настрої.

Та не тільки пейзажі збереглися у літературних творах, але й постаті людей, передусім постать філософа Анахарзіса. Звичайно, царі скитські оживають на сторінках істориків, а філософів пізнаємо з творів письменників і філософів. Античний світ визнавав двох скитських філософів, Токсаріда та Анахарзіса.

Першу згадку про Анахарзіса (кінець VII ст. до нар. Христа) подає Геродот з Галікарнасу, вказуючи на його мудрість. Від Платона довідуємося, що Анахарзіс був сином скитського царя Гнура. А що мати його

була грекиня, то говорив він добре двома мовами. Мандрував по Греції, а, вернувшись до Скитії, хотів поширювати грецькі звичаї, за що зустрів смерть з руки рідного брата. Умираючи, сказав: "Я спасся від Еллади, а через зависть вбили мене в батьківщині". Так пише Платон, але було відомим, що скити дуже пильно оберігали свої звичаї від чужих впливів, а тих земляків, що приймали чужі — вбивали. Про це свідчить історія царя Сінкюра, що хотів жити по-скитському і по-грецькому, приймаючи потай від свого двору участь у діонісійських святкуваннях. Про Анахарзіса розповідає ще Лукіян з Самосати, як то він прибув кораблем зі Скитії до атенського порту Піреї. Велике було здивування, коли підійшов до нього одягнений по-грецькому і поголений грек і заговорив по-скитському. А був це не хто інший, як Тонсарид, знаний добре в Скитії і Греції. Врадуваний такою зустріччю, Анахарзіс просив філософа прийняти його за свого учня й поназати все, що краще в Атенах. Побувавши в Греції, Анахарзіс, за словами Діогена з Лаерти (III ст. по нар. Христа), дивувався, що греки видають закони проти тих, що б'ють, а самі захоплюються атлетами, що б'ють один одного.

За одним переказом Анахарзіс дискутував з Езопом, як треба правити домом. Езоп сміявся, що Анахарзіс не потребує правити домом, бо в них дім на колесах, як у бога сонця. На те філософ відповів, що саме цей бог усім володіє, але не годиться порівнювати його колісницю до людської, і з того сміятись. Для людей найважливіший самострим. Кожний повинен "здержувати язик, шлунок і статеві органи". У листі до Креза писав: "Царю лідійський, я прибув до Греції вивчити право й ремесла. Золота я не потребую, хочу вернутися до Скитії ліпшою людиною. Прибув я до тебе, до Сард, користаючи з твого запрошення".

Це, мабуть, і дало Ціцеронові привід сказати в туснулянських бесідах такі слова: "Коли скит Анахарзіс міг легковажити собі гроші, то чи наші філософи не можуть того зробити?" Як аргумент, наводить Ціцерон лист філософа до Ганнони: "Анахарзіс вітає Ганнону. Для мене скитський плащ служить оджею, взуття — шкіра моїх підшав, ложем — земля, приправою — голод, їм молоко, сире м'ясо, то приходь до мене в мирі. А ті блага, що ними ти насолоджуєшся, подаруй або співгромадянам, або безсмертним богам".

Цьому філософові Ефор приписує винахід гончарського круга але інші сумніваються щодо цього, і не без причини. Помітно, що Анахарзіс, побіч скитських царів, постать дуже значна в античному світі. В нього філософська глибина думки в розумінні духового росту кожної людини через самодисципліну, контролю над тілом і духом. Для нього, як для дійсного філософа, найважливіше в житті — мудрість і благородність, з тим і бажання піднести людей на вищий ступінь самовдосконалення. Тим то завжди жив він у пам'яті людей і в творах, що зберегли фрагменти його життя, як зберегли багато інших розсипаних скарбів.

У Філарха, автора з III ст. до нар. Христа, читаємо про один цікавий звичай у скитів. Отож кожного дня перед сном скит кидав до свого сагайдана білий або чорний камінчик, відповідно до того, як він провів свій день. По смерті родина і друзі виносили всі сагайдани і перераховували камінчики. Коли білих було більше, то понійнина прославляли, як людину щасливу. Звідси й пішла приповідка: наш добрий день виходить зі сагайдана. Або інший звичай, що й дотепер побутує в народі в значенні обмежуватися в потребах: "стягати пояси сильніше". Авлус Геліус, автор старовинної енциклопедії, пише: "скити мають звичку стягати животи широкими поясами, коли не мають доволі їжі; тоді голод менше їх мучить, бо шлунки стають менші і голод щезає".

Чимало відомостей знаходимо про медицину. Знаний був спосіб лікувати рани бобровою шкірою. Цікаво, що Ярославна зі "Слова о полку Ігоревім" каже:

Полечу я зозулю понад Дунаєм,
Рукава омочу я бобрового
У Няялі ріці й обітру із розмаєм
У нязя мого чорнобрового
Його рани криваві
На мужньому тілі.

Подивляємо вміння бальзамування в єгиптян, проте й скити вміли по-своєму бальзамувати померлих. Спершу мочили їх довго в солі, вичистивши нутро, а потім напихали відповідними травами. У медичному світі відомий був "скитський корінь", який вивозили зі Скитії в інші країни як лік. Знана була "скитська трава" або "безіменник" на рани, як пише Пліній Секундус (I ст. по Христі), її також привозили зі Скитії як лікувальний засіб.

Юліус Солінус (II ст. по Христі) пише, що спорешновані оленячі роги уживали для виготовлення ліків. Той же автор розповідає, що скити їдять оленину, тому вони довговічні. У потребі палять роги оленів і цим димом проганяють зміїв. Від нього довідуємось, що в Скитії водиться величезна кількість оленів, які люблять свист флейти і, слухаючи її, підносять вуха. Тож не дивно, що олені ожили на скитських скарбах, добутих з могил і чарують нас своєю грацією.

У II ст. по Христі жив і автор Євстахій, митрополит Тессалоніки. Він подає цікаві пояснення до книжки Діонізія з Єгипту, а саме: а) таври мають назву від вола, бо там Озіріс запряг вола і орав землю, б) Ріг Ахілла і його острів не походять від Гомерового Ахілла, а від скитського царя Ахілла, в) накуть, що всі скити спершу були хліборобами, а потім змінили спосіб життя і стали кочувати через напади транійців, тому носили живилися хлібом, а потім м'ясом, д) "золоте руно" — це не що інше, як спосіб добування золота, записаний на шкірі, і за ним поплили аргонавти до Колхіди. Пояснює назву "скити" від шкіри, що вони їх носять,

або від того, що вони легко сердяться, або від імени Скита, Гераклевого сина, а унни-тунни — це племя снитів.

Відомі лінгвісти старовини, Арнадій і Еліос Іродіанос з Олександрії, писали про мову снитів. Арнадій досліджував особливо наголоси, а Еліос складав словники — назви народів, міст, річ, в його роботі маємо відомості про снитів, неврів, будинів. Старовинні автори описують скитський одяг, зображення якого маємо на вазах, діядемах, гребенях, добутих із скитських могил.

Снарби з могил не тільки підтверджують відомості давніх авторів, вони мають і свою власну мову. Вони відкривають фізичний, матеріальний світ, у якому жили прадавні мешканці України. Це передовсім світ природи — тури, олені, коні, барани, зайці, свійські звірята, це рослини, взяті з дійсності і стилізовані. Знайдені мистецькі твори говорять також про щоденні заняття людей: військові подвиги, боротьбу з природою і дикими звірями, лінування, працю біля домашніх звірят, про виготовлення одягу, зброї. Мистецтво зберегло портрети людей, їхні шляхетні обличчя, як у царя Таргітая і його синів, що багато в дечому нагадують наших сучасних гуцулів рисами лица, волоссям і навіть одягом.

З мистецьких зображень, наче з письмових записів, читаємо і відкриваємо світогляд людей, що жили тоді на нашій землі. Мітологічні елементи вказують на генезу роду, божества, як Діва-змія, зроджена зі землі, зв'язує людей з цією землею на скарбах з Мелітополя, Запоріжжя. Мітологічні грифи, окрилені льви, коні — це елементи тодішньої мітології цілого світу: Греції, Вавилонії, Сирії, Єгипту. Постійна боротьба зі зовнішнім світом, боротьба з ворогом і природою не тільки конечність, але й розуміння життя у боротьбі двох елементів, добра і зла.

Відкрите мистецтво в незліченних скарбах розкопаних могил говорить про естетичні замилювання мешканців прадавньої України, про потребу краси навіть у звичайних виявах буденного побуту, не кажучи про прекрасні ювелірні дорожочинності. Мистецтво говорить про духові здібності і є збірним виявом духовості народу. Мистецтво снитів говорить також про еволюцію, про той шлях, яким воно йшло, від грецьких творів почавши, через сполучення східних елементів з давніми трипільськими, великими здобутками до зовсім оригінальних своїх виявів, до власного скитського стилю з домінуючим звіриним орнаментом.

Мистецтво прорвало мовчанку, що поглинула давні легенди, мітологію, а навіть дійсність, передану нам, щасливим випадком, Геродотом, що здавалась вигадною і дивовижною фантазією, аж поки не "розкрились висоні могили", аж поки стародавня Україна не заговорила своєю власною мовою.

На цей голос обізвалась українська наука, обізвалась і українська література.

СНИТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Спершу заговорила поезія, вона ж бо завжди в усьому перша. Гіпербореїв, снитів згадував чи не вперше поет "залізних строф" — Євген Маланюк, якому б так відповідає "скитська доба". То ж "скитський вітер" пронісся в царстві його поезії. Він у нього ворожий:

"Скитський вітер гуляє й нині,
Як тоді, пам'ятаєш, Ти?
І стопи Твої пустинні,
Хіба тільки нове — хрести".

Не диво, що проклин зривається з уст поета:
Будь проклята ж ще раз, полунива,
Елладо Скитська, Елладо Степова,
Сарматських Афродит, кирпатих Аполлонів".

І в тому ж вірші:
Хай згине скитсько-еллінська краса
На тучнім припонтійським суходолі, —
Щоб власний Рим кордоном вперезав
І — поруч Лаври — станув Капітолій.

В два роки пізніше, себто 1927 р. у "Прозрінні", неначе в еволюції поглядів, говорить поет про міць скитську:

Ще прогримить останній судний день
Над просторами неладу і зради
І виросте залізним дубом Рим
З міцного лона Скитської Еллади.

І ... "Стара земля відродиться в огні".

Крім наведених мотивів у поезії Є. Маланюка часто зустрічаються прикметники — скитський, скитійський і цілі прекрасні картини античного життя в Атенах, з Геродотом і Снитією як от у творі "Періаль".

Скитські згадки знайдемо в поезії М. Зерова, а ще більше в поезії І. Драча. Він не про намети і вози і скитів-орачів пише, як М. Зеров, а про скитського коня:

А скіфський нинь із мазаної хати
Чумацьким шляхом зорі прогортає...
Ну, що ти скажеш, бісе плутоватий,
Про хutorянську долю мого краю?

Не така то й "хutorянська" доля краю, бо в польоті коня відчувається розмах і силу, у складності образів втілює тяглість історії, сполу-

чуючи все разом з Чумацьким шляхом, знаменним для української духовости.

В іншого поета шестидесятника М. Вінграновського маємо згадку про скита:

Людино моя з слов'янського племені
В мені ти зачата Дніпром і степами
Задумою Сніфа загріта у темені!...
У житті обношена тихо серпами...

Згадати б і Ліну Костенко і про її снитську бабу, що хоч бачила татар і козаків все ще стоїть у степах задивлена в минувшину. І нарікає поетна, що снитська баба не дала "нам'яних унунів". З короткого перегляду поезії бачимо, що не багата вона в снитські мотиви, а за те проза дала нам широко розроблену снитську тематику, знаменну еволюцією поглядів.

Серед прозаїків на першому місці в хронологічному порядку стоїть Наталена Королева.

Наталена Королева, письменниця і археолог, залюблена в далекій минувшині, зображує у своїх творах передісторичні часи України. У "Старонікських легендах" затронує генезу "народу Бористенів", черпаючи сюжети з розповідей Геродота.

У легенді "Скитський скарб" авторка намагається не тільки зобразити генезу нашого народу, але й роз'яснити причину трагічного його життя. Ото ж, як Предновічний створив землю, стверділи гори, потекли ріки. Він, Всемогутній, заховав великі поклади золота в таємних схованках: одну з них покрити "Чорним ставком" у Піренеях, а другу на Бористені, а на стороні її поставив доньку Бористена Ларту-діву. І от пройшли часи і Ларта-діва та бог-громовладець Зевес стали подружжям, а з нього народився син Таргітай. Він одружився з Мавною Зариною і від них пішов рід на берегах Бористену. Три сини Таргітая і Мавки Поліксаї, Арпоксаї, і Колонсаї одружилися з Мавками і Русалками і від цих матерей люд Бористенський одідичив талант до всякого мистецтва. Від Колонсаї пішли Снити-Лунострільці. Луностріляння навчила Ларта, перенявши це уміння від бога Феба-Фейбоса. Ларта вчила внуків усього пожиточного, а вінці згадала про золотий скарб захований від правіну та винесла його на світло денне. Тоді з'явився їй батько Бористен і став тяжко дорікати їй, бо саме через цей скарб навела вона на край "жадобу неситу та сльози криваві". Ларта, богиня-людина, кинулась з плачем батькові на груди і розбилась об водяну гладь.

У світлі цього переказу авторка говорить про прадавність нашого народу на своїй землі, але в другій легенді, "Мелюзина" йде вона за іншим переказом того ж Геродота і виводить скитів від Геракла. За Геродотом прибув він до Снитської землі, що "тоді була ще пуста". Його захопила зима, мороз, і він розіслав львину шкіру та й заснув. За той час випря-

жені коні пропали. Шунаючи їх, зайшов Геракл аж до країни званої "Ліси-ста" і там у печері знайшов він двоподобну істоту — дівчину-гадюку. Вона йому й сказала, що має його коні, але віддасть тільки тоді, як він стане її чоловіком. Геракл пристав на цю умову. Від цього подружжя народилися три сини: Агатирс, Гельон, Скит. Аж після цього Геракл знов вирушив у мандри, а відходячи залишив синам свій лук і пояс зі золотим корячком і заповіт: хто зі синів натягне його лук і одягне пояс той стане володарем землі. Дійшовши зрілих літ, сини перейшли пробу, і тільки Скит міг натягнути Гераклевий лук і підперезатись його поясом, і от він став панувати, а два старші брати залишили країну. Кінчаючи цей переказ Геродот пише: "Від цього Снита, сина Геракла, походять скити, що постійно царюють, а на пам'ятку того корячка носять скити при поясах корячки й досі. Таке розказують надморські греки".

В Наталени Королеві є певні відхилення. Коротка сюжетна лінія тан розвивається: у Таврійській землі жила пастушка Мелюзина. Мати її була вдова, а втікаючи від ворогів, що вбили її чоловіка, прибула до Таврії. При народженні Мелюзини померла. Дівчинка виростала сама, вважаючи за свого батька Зевеса. Підступом стала вона жінкою Геракла, укравши його коні. В них народилися три сини: Агатирс, Гельон, Скит. Далі все як у Геродота з тим, що дія відбувається на Криму, і звідтам саме Скит з братами йдуть війною на кімерійців. Мелюзина, знаючи всякі чари, перекидається в полоза, помагає Скитові здобути землю кімерійську, з-під землі виносить золотий скарб: золоте ярмо і золотий плуг. Тоді з'являються їй Геракл і Зевес, що карає її за підступ, зраду, лукавність і навіть залишає її в подібі північни, півполоза.

Як бачимо, авторка переосмислила другий переказ Геродотовий, замінила матір на Мелюзину від невідомих батьків, і вона допомагає синові Скитові завоювати землю кімерійців над Чорним морем. Ідучи тут за історичними переказами, саму Мелюзину взяла письменниця з грецької мітології. Це ж бо дочка брга вітру, занатащена коханям, з дитяком на руці шунає його в часі бурі-громовиці.

Студіюючи Геродота, авторка захопилася ще його оповіданням про гіперборейських дівчат на острові Делосі та історією снитського філософа Анахарзіса, якому Геродот присвячує багато місця у своєму творі, наводить розповіді мешканців Делоса про гіперборейських дівчат — Гіпероху, Ляодіну, що прийшли зі жертвами до святині Артеміди. А ще перед ними були дві гіперборейки, Арге і Опіс, що прийшли "зі самими богами", себто з Аполлоном і Артемідою. На їх честь мешканці Делоса та інших островів співають гимни, що їх зложив Олен з Лікії в Малій Азії.

Ото ж ці постаті Арге, Опіс, Анахарзіс стали персонажами в легенді "На Делосі", побіч гіперборейця Відрада. Сюжет розвивається на тлі посвятного гаю біля печери "Соняшного народження" і снується він на мотиві трикутника виритої любові Опіди до Відрада, Відрада до Арги.

Посвятні дівчата не мають права на особисте щастя любови, тож Арга, ставши Пітією, висилає Відрада до рідного краю. Другий мотив — це віщування. На питання Анахарзіса про долю рідного краю Пітія відповідає: “Страшна доля країни вбогої тому, що багата! Нещаслива країна, бо обдарована гоїно. Але не є ця країна рідною для людини, що там народилась”.

Під час віщування вдерся до храму ведмідь Опіди, що викликала усміхи наймолодших дів. Це розсердило Анахарзіса. Він витягнув стовпчик з-під балдахиму над Кінаретою, Пітія схитнулася на своєму триніжкові, і впала в провалля. Витягнули звідти напів обвуглене тіло. “Де пройде скит — лишається смерть” — коментує авторка, наче то старою приказкою.

У цій легенді авторка різно розрізняє гіперборейців з-над Бористену і скитів, як зайшлий елемент. Уся легенда сповнена мітологією українською, хоч усе діється на Делосі. Тут же й богиня Лада і Даньд-бог, що народжується немовлятком, виростає на Яр-бога, дозріває на Хорса. Є тут і жриці з-над Бористену і дари в “колоссі і соломі”.

Наталена Королева ще й ще повертається до генези нашого народу, мерезить взори з мітології, з історичних відгомонів, з фантів у легенді “Михайлин”. Коли Всемогутній створив Землю, поділив на країни, кожний нарід дістав країну і свого опікуна. Архистратиг Михайл вибрав бористенську країну. Розквітла вона багатством, красою, а люд свій Архангел навчав: “Будь у малому вірним, надхнення шукай у великому”. Щаслива була країна, щасливий був нарід, аж пони не прийшов сусідний, скитський нарід. До цього то народу прийшов “ворог відвічний”, що його колись Архангел Михайл скинув у пільму. Цей ворог навчив скитів жорстокоти, злоби, жадоби панування і навів їх на Бористенську країну. А почалося все від любови скита та амазонки, бойової діви Томірисі. Настали довготривалі війни. Але трагедія прийшла аж тоді, коли люд бористенський, не бажаючи більше боротись, рішив на бажання ворога видати свого вождя Михайла. До зібраного перед оселею народу вийшов Михайлин. “На небі соняшне світло померкло... Чорний круг появилсь”. В Михайлина за плечима крила розгорнулись, піднесли його вгору. І став Михайлин золотим Ангелом на напличці, “що на брамі мійській — звичаєм давновіковим стояла. Меч золотий у правиці, Змій, Ворог Лукавий у ніг. А на підніжжі слова: Вірним у малому будь. Надхнення шукай у великому!” Тоді то стали студеними-металевими серця тих, що хотіли видати свого вождя.

У цій легенді авторка зробила стоп різних елементів. Тут же відомості про амазонку, історичні билини про багатирів, переказ про князеньку Михайлина, що в дійсності є історичною постаттю, і оборонив Київ перед татарами. У старовинній билині Михайлик каже: “Ой кияни, кияни, панове громада, погана ваша рада. Якби ви Михайлика не віддавали, пони світ-сонця вороги б Києва не дістали”. Наталена Королева перенесла в сферу мітології корінь нашої національної провини, що нею є зрада, сві-

дома чи несвідома. Ту саму причину нашого національного нещастя розкриває і великий Тарас Шевченко в історіософській поемі “Великий Лях”.

Ще раз заторкує Наталена Королева скитів, але вже як пройдений шлях історії нашого народу, в легенді “Нерушима стіна”, в роздумах Апостола про місто над Дніпром, Київ, його красу, про його різні елементи, бо злилися в ньому гармонійно два дисонанси — два протилежні світи: геленський зі своєю божеською гармонією форми і думок і скитський з бойовістю, відвагою, безжалістю й буйністю. Бористенський люд у розмові з Апостолом Андрієм заявляє, що вони походять від Зевса і від доньки Бористенової, а на питання про скитів кажуть — це було давно, може це наш нарід, а може інший і... скитів більше нема, — говорить Андрієві сивий поважний муж, як і нема страшних Амазонок... “що понад щастя кохання ставили славу перемоги”.

На цьому й вичерпується скитська тематика в творах Н. Королевої. Авторка доходить до твердження, що два елементи — бористенський давній і скитський, як чужий зіллялися в одну суть. Не таного погляду про ці елементи Донія Гуменна, бо сумнівається чи ці дисонанси зіллялись уже в одноцілість.

У романі “Золотий плуг”, що дуже цікаво майстерно побудований, зв’язуючи нашу добу з добою скитів, читаємо: “Ця загадка, її прізвище... царське, а вигляд гіперборейський. Може це й є загадка нашого народу? Саї і гіперборей в ньому перетопилися... Чи може ще не перетопилися?”

Сюжет роману ґрунтується не то що на любові двох головних персонажів нашої доби, але на дивному притяганні підсвідомому Миколи-Мадея і Гаїни Сай-Ляопіди, наче на метафізичному зв’язку, для якого час тисячів років не існує.

Микола-Мадій студент Київського університету підготовляє матеріали для своєї докторської праці на тему скитів. Гаїна Сай, дочка багатих батьків, але вже “розкуркулених”, скінчила студії, праці одначе ніяк не може знайти через своє панське походження, живе дуже бідно. Вона й пише знаменито, але редактори бояться поміщувати її твори, її переклади в своїх журналах. Гаїна Сай і Микола Мадій зустрічаються в залі Бібліотеки, а розмови проходять більше очима, інтуїцією, як словами. Микола Мадій знайшов у своїх студіях відомості про царя скитів Мадея з 614 перед Христом. Загіпнетизований цією постаттю “свого предка”, він наполегливо студіює всі писання давніх авторів і сучасних учених. Слідкує за царським родом Саїв. Він переконаний, що Гаїна Сай походить зі скитських царів Саїв. Гаїна про ці студії Мадея нічого не знає і не здогадується. Але авторка зображує цей персонаж так, що в ньому дійсно відкривається аристократизм давніх царів, шляхетність, незалежність духова ні від кого, непримиренність зі злом і облудою. Гаїна нікого про ніщо не просить, горда, замкнена, постійна в праці, закохана в літературі, завжди доброзичлива. Для неї “Це мерзенно бігати по принципалах, сльозу пу-

скати, підлабузнюватися, принижуватись". Щось у неї є "добі неспівзвучне", тож "Куди не піткнеється — лобом у стіну". Сама Гаїна відчуває, що в неї є два "Я". Одне мале "я", сучасне, друге "Я" велике, давнє внутрішнє сонце, сторож її. "У найтяжчих хвилинах життя приходиться це велике "я" і дає радість і силу і нове бачення світу".

З цими персонажами на сторінках роману розгортаються два світи: Через Мадея, його студії, уяву проходить далекі світ скитів, їхнє життя повне героїзму, багатства, певності; через Гаїну Сай — світ сучасний, сталінські часи, голод, переслідування та нищення інтелігенції, світ повний трагізму. Бічні сюжетні лінії розгортають різного роду інтриги, життя в місті та на селі. У світі Мадея просуваються перед очима читача походи скитів, війни з персами, цар Атей у короля Пилипа, Кам'яне городище на Запоріжжі, колись столиця Атея, згодний колишній Геррос.

Роздумування Мадея це й є нинішні висновки авторки твору: наша територія від Карпат до Кубані — це центр з палеоліту, де розвинувся тотемний лад з предниною-берегиною на чолі; звідси культ могил, звіриний неповторний чудовий стиль, вироблюваний тисячеліттями; мистецтво скитське — це їхнє письмо, що розказує про їхнє життя. А чому нема держави? Роздумує Мадій і сам собі пояснює: є в нас два елементи, один працюючий з любов'ю і наполеглистю до землі, другий — "вічний незможник", хоч скільки йому землі дай — ледар, але й майстер і пророн. Ці елементи борються і ще не зіллялись в одно.

Докія Гуменна авторка величезних полотен, широких горизонтів "літописець нашої історії", за словами проф. Г. Костюка, дала оригінальні твори з праісторії України. Чарами свого слова воскресила перед читачами трипільську добу з далекого неоліту в творі "Велике Цабе", а в есеях-назці "Благослови Мати" і в студії "Родинний альбом" подає наче огляд пройденого шляху наших далеких предків, подає свої філософські роздуми, робить великі, даленосяглі висновки на майбутнє нашого народу.

Отж, опираючись на нових дослідах археології, філософії, мистецтва в загальносвітових масштабах, авторка виходить з того, що в палеоліті були дві зони: підакваторіяльна і підльодовикова. Сучасні етнографічні межі України це й є південний край льодовика, що посувався на північ. На цьому просторі 50 тисяч років тому або й більше, започаткувалось життя людини, племена, племен з матриархальним устроєм. Символом стала Велика Мати, божество роду, Мати Звіра, годувальниця, охоронниця, покрови. На цій же самій території здійснилося осіле життя людей, колись мисливських. Тут же й витворились міти. На території України зустрілись дві мітологічні зони універсальних мітів: зона "Великих ловів" і зона агрикультурно-підакваторіяльна. "Україна — це й був центр величезного простору Євразії, де витворились рушійні міти людства". З палеоліту авторка переходить до неоліту, віддаленого на вісім-п'ять тисяч років. На неоліт припадає трипільська доба з давно вже осілим населенням, з високою

хліборобською культурою, з великим мистецтвом, з культом оріньяцької Матері-Покрови. Важливою ознакою культури є "спіраля", орнамент з палеоліту, що й є "зашифрований міт умирання-воскресення, одвічний цикл переходу від життя до смерті, від смерті до життя". Цей незвичайний знак, знак-символ поширився з України у світ (дослідник — мистецтвознавець Гайне-Гельдерн) аж до Китаю оного 1800 року перед Христом, вже після зану його в Дністро-Дунайському басейні. Дещо інакше оформився цей міт поза Україною в Єгипті в постаттях богів: Озіріса-Ізиди, в Сирії Асторну-Адоніс, в греків Деметера-Персифона, в нас Ярило-Кострубною і т.п. У тих прадавніх часах витворилися релігійні уявлення — Діва, Див, Зевс, дід, дідо, дідько і т.п. Центр трипільців, їхня столиця, була на Гуманщині над рікою Синюхою.

Трипільці пережили якусь катастрофу, чи наїзди та знищення. А радше, йдучи в своїх міруваннях за В. Петровим, авторка припускає, що наступило переміщення, пересунення людности з причини посухи в Азії. І люди зі своїми стадами посунули на Чорноморські простори. Могло бути ще й так, що внаслідок надмірної кількості людей з цих просторів з-над Чорного моря частина людности через Кавказькі пересмики вдерлася в Малу Азію на "конах", мов "блискавиця" за висловом Біблії, і тут же створила гетицьку державу. Але на просторах від Дунаю до Каспія, Кавказу жили й далі племена, потомки давнього населення з палеоліту. А скити і Скитія — це "лише остання сторінка того процесу, що тривав тисячі років".

Скити — загальна назва на безчисленні племена і роди, знані під різними назвами; в асирійців: іскузи, ашкузаї, в Біблії — ашкенази, в греків — скити, в персів — саки, в Індії — плем'я сакія, а вони самі себе називали — снелоти. Хто ж були ці скити, що так несподівано ожили в нашому столітті? Можливо, це була спільна назва для різних племен, як спадщина тотемного минулого, мабуть Оленя, а може це був один нарід з тим самим побутом і мистецтвом на просторах від Карпат до Алтаю з центром на півдні України, де над Дніпром була їхня метрополія, в самому осередку Запорозької Січі. Назви скитських царів легендарні від Таргітая почавши, та історичні як Атей, Ідантірс, Скіл, знані добре в працях старинних істориків. Устрій у них був військовий, царі, віче. Найбільше почитним богом був Арес, а знак його — меч. Скити були воявничі. Знали їх старинні держави: Асирія, Вавилонія, Персія, Палестина, а в Європі — Рим, Балгани. Найвища цінність у них — це побратимство, як пізніше в козаків. Скити носили в одному вусі конвон, як пізніше Анти і як великий князь Святослав Завойовник.

Мистецтво скитів — це не грецьке, а скитське, що творилося довгі тисячоліття. Мистецтво це сюжетне, а зображення — талізмени з одного бону, а з другого боротьба двох первнів (барс-олень, дракон-гриф). На прапорах скитських родів були: соколи, орли, бини, леви, тигри, барси та

інші звірі. З цього постали пізніше родові герби. У цьому скитському мистецтві зіллалася синтеза спіралі зі звіринним стилем, що дало потужне джерело мистецьке.

Передумуючи нашу минувшину, Донія Гуменна стверджує, що пра-старинне населення України, яке в останньому палеолітичному виві дало трипільську культуру, це автохтони нашої землі, це мабуть і гетити з Біблії, можливо, що вони й скити, а коли не вповні, то частинно. Значить, якщо скити зайшлий елемент, то вони зіллалася з автохтонним населенням. “Звичаєво і мовно від Кубані до Карпат ми один народ”, стверджує письменниця. Живемо споконвіку на своїх просторах, що також є прабатьківщиною індоєвропейських народів, про це авторна широко говорить у творі “Родинний альбом”.

Віктор Петров, великий учений нашого часу, танож стверджує, що наша автохтонність — це “вислід суворих випробовань історії. В грозах і бурях знищень творився український народ”.

Отож у висліді дослідів і філософських роздумів Д. Гуменної Скити — частина історії України. Держава їхня від Дунаю до Дону протривала 800 років з лицарями, війнами, мистецькими здобутками. Скити, за їхньою легендою, нащадки Папая-Зевса і Бористеніди-Дніпра. Якщо навіть прийняти, що вони прийшли з Азії, то жили вони на наших землях 1800 років, змішались з населенням Гперборей. Вони індоєвропейці. У творях “Благослови, Мати” і “Родинний альбом” письменниця дала надзвичайно цінавий огляд праісторії України, синхронізувавши його з тодішнім світом. Не зі всім можна погодитись (походження людини, лінгвістичні виводи), але зібраний і зіставлений матеріал робить імпазантне враження. Кінцеві її вислиди такі: в Україні зустрілись дві мітогенетичні зони, з цього зродились індоєвропейські народи. Одні пішли з прабатьківщини на схід, другі на захід. З того розгалуження індуська думка дала світові духові яності людської душі, західня думка виплекала розвиток душі через досвід-науку. Україна дала світові символ-орнамент спіралю-меандер, що розійшовся по всьому світу. Своім хлібом вигодувала Грецію та її культуру. Україна — це центр рівноваги. Україна має дати синтезу між духовістю індоєвропейського Заходу та індоєвропейського Сходу. Історія України дотепер — це тільки підготовна до її властивої історії.

В Україні тематика скитів не багата. 1962 року вийшла друком книжка для молоді Володимира Владна “Нащадки скіфів”, фантастично-науковий роман. Дія проходить у двох світах: сучасному та скитсько-історичному. Наукова експедиція шукає покладів міді на Донбасі біля узгір'я Зольного кряжа, де люди знаходили скитські старовинні речі з міді. В експедиції беруть участь професори, геолог Іван Семенович, археолог Дмитро Борисович і студенти. З ними є й собака Діяна, яній автор призначив велику ролю у світі скитів, куди саме й попадає наукова експедиція. Потрапивши в незнані печери Золотого кряжа, учені дісталися в

підземну країну жовторожевого кольору. Колись давно в цю підземну порожнину попали чи зайшли скити, ховаючись від якоїсь небезпек. Там вони прожили довгі століття навіть зі своїми полоненими греками. І відрізані від світа жили по-старому, без змін. Автор зображує конфлікт поміж скитським царем Снолотом, а найвищим жрецем Дорботаєм. Конфлікт поглиблюється з несподіваним приходом членів експедиції та їхньої собаки Діяни-Поскіни. Кінчається все смертю Снолота, Дорботає і доброго скита Варнака, і щасливим поверненням членів експедиції до нашого світу. Очима професорів і студентів спостерігаємо життя скитів у різних ситуаціях. Їхній щоденний побут зображує автор поодинокими образами, змальованими наче з ваз скитських. Тут і побратимство і лікування зубів і полювання. Бенкет і похорони за описами Геродота. Історію скитів викладає автор у пісні сліпого співця Ормада. Авторової інтерпретації цієї доби України в творі немає. Зовсім інакше трактує скитську тему І. Білик, автор роману “Меч Арея”.

Великий літературний талант Івана Білика відкриває перед нами історію України з кінця IV століття по Христі. Письменник підкреслює тяглість нашої історії на основі чужих джерел як готських, грецьких, римських, що їх автори, зі зрозумілих причин, часто-густо применшували, при-темнювали, а то й фалшували дійсні історичні фанти. Це ж було до тої міри, що гуни і Аттіла стали символами варварства, пострахом не тільки на Заході, але й у нас. Хто ж одначе були ті гуни і їхній цар Аттіла? Оце питання ставить і розв'язує автор у творі “Меч Арея”. У післяслові “Аксіоми недоведених традицій” Іван Білик інтерпретує чужі хроніки, порівнює фанти, наводить цитати як от наприклад з історії Йордана: “Аттіла, володар усіх гунів і можновладець — небачений у світі — племен, чи не цілої Скіфії, достойний подиву у його невіродайній славі серед усіх варварів... Любитель війни, сам він був людиною поміркованою, відзначався світлим розумом, був приступний для тих, хто потребував допомоги, й прихильний до кожного, в кого раз повірив”. Незліченні підкорені міста, наче чужий історик, Аттіла не піддавав грабуванню, а милостиво обкладав їх щорічно даниною”. Столиця Аттіли — Київ-Гунагард, себто місто гунів, або за Хуе — Кієноборг. Дипломат Пріск у своєму щоденнику по-дорожі до Аттіли описує цей град Київ, людей, зброю, закони, звичаї, навіть “страви” як і сам по-українськи висловлюється та напикти. Описуючи бенкет в Аттіли, Пріск згадує про виступи сномороха, який мішав до купи гунську, латинську та готську мову і з того всі “аж начались від сміху”. Скрізь у цього автора гунська мова це синонім скитської мови. На основі простудіюваного матеріалу автор книжки, Іван Білик, твердо встановляє тяглість нашої історії з праісторичних часів: трипільці, чи гперборейці, скити, гуни, слов'яни, руси. Покликуючись на Константина Багрянородного, автор наводить його слова: “Цей народ ми називаємо скіфами, або гунами. Щоправда самі себе вони зовуть русами”. Наш літопи-

сець Нестор, вичисливши всі племена наші, завважує: "І є городи їхні й донині і прозивані вони гренами Велика Сніфія".

Цю історичну нашу тяглість видвигнув вперше Юрій Гуца-Венилович-Венилин у першій половині XIX століття. За ним пішов Шафарик.

Роман "Меч Арея" розкриває життя наших предків у першій половині V-го століття за скитського царя Богдана, званого Гатилом, а в історії Європи званого під назвою Аттіли, царя скитів-гунів. Він і є головною постаттю твору, його подвиги, любов, приятелі, дорадники, родина, конфлікти та пригоди, військо і люди, післанці від різних держав — широка панорама просторів його держави, племена в ній і переселення. Усе це пульсує живим життям у цьому творі. Багато проявів історичного нашого життя в пізніших, ближчих до нас часах, знаходять своє пояснення та висвітлення як от виникнення козацтва, як традиція косаків, певний обряд підстригання, на голові жмут волосся і звідси назва "косар, косак, козак". Святослав Завойовник мав на голові чуб, що було ознакою високого роду. Так і виглядали наші козани, лицарі, що обороняли Україну в часах на-тастроф і руїни.

Великі переселення з нашої території на Захід і Південь у Панонію, знаходять свою генезу в цьому творі, як також історичні події, війни царя гунів Аттіли з Римом. На тлі колосального масштабу дій зображена постать царя Аттіли. У тому дуже знадоблюється побудова твору літопис-хроніка витримана в старинному стилі:

"В літо 400-е місяця липня в 12 день... В те літо на Мановія вродився князеві київському Милодухові син, і дано йому ім'я Богдан. бо довго ходила княгиня Рада в порожні". Від літа 412-го ідемо вслід за князем Богданом-Гатилою аж до його смерті "В літо 454-е, місяця липня в перший день", коли то Великий князь, цар Аттіла вмирає несподівано на своєму весіллі з княжною Ільдикою.

Головна сюжетна лінія зв'язана з царем Богданом-Гатилом-Аттілею розгалужується у велику сітку бічних ліній таку багату, що на перший погляд тяжко її схопити. Може й через те за цією сіткою подій зохаваний невидимий, наче духовий сюжет, зв'язаний з мечем Арея, бога скитів, найвищого бога, котрому скити найбільшу честь віддавали. У пізнішому розумінні — це меч св. Юрія, а цього святого завжди вельми шановано і почитано в нашому народі. І назва Юрій походить від Арес-Ярес-Ярило-Яр-Юр. Меч Ареса-Юрія став згодом символом нашої держави, як тризуб св. Володимира. Концепції автора твору дуже цікаві, а мова наче то старинна, а така сучасна аж сп'янує запахом своєї краси. Вона як кристальне джерело, як гірське повітря повертає животворні сили нашої душі.

ВИСНОВКИ

Близько три тисячі років тому на перехрестях Азії та Європи розвітла велика культура так звана скитська.

Тисяча років займали скити історичну арену в античному світі, побіч єгиптян, греків, персів. Від V-го століття перед народженням Христа до III століття по Христі Скитія досягла найвищого розвитку політичного і культурного. Центром її була Україна з осередком на Запоріжжі. У III столітті по Христі сходить Скитія з історичної арени, а згодом усе вкривається великою мовчанкою.

Несподівано під кінець XIX ст., а ще більше у XX ст. скити воскресають з могил і знов ідуть на підбій світу, хоч цим разом не зброєю, а золотом, не пшеницею, а незмірним багатством мистецької творчости, не книгами, а мовою мистецтва, найдосконалішою мовою людського духа.

Скитські поховання на нашій етнографічній території, зокрема царські на Запоріжжі, Криму потвердили вістки античних авторів, величезними скарбами-документами засвідчили праісторію України.

Наукові теорії та гіпотези далі плутаються у здогадах — прийшли скити чи не прийшли, асимілювались з трипільцями, з осілими генами на Чорноморщині — все одно стали вони часткою нашої історії, часткою українського народу в його постійному ставанні та розвитку від трипільської доби по через чорноліську-німерийську, скитську, черняхівську, "русинську" до сучасної епохи включно. Це й є тривність і безперервність української історії на українській прадавній території. Тривність і в культурній еволюції, що дала великий вклад у розвиток цілого людства в рільництві, мітології, мистецтві. В античній літературі збереглися фасцинуючі сторінки життя прадавньої України. На сторінках нашої сучасної літератури ожили події і постаті стародавньої України в інтерпретації сучасної доби.

Скитська тематика зовсім не опрацьована в нашій старій літературі ані в літературі Заходу, а такі згадки, чи то й теми є, як напр. у Шенспіра, є й у французького письменника Бартеломі. Скитська тематика все ще жде своїх дослідників і в українській літературній критиці.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Геродот з Галікарнасу, **Опис Снитії**, Америна, видав. "Життя і Школа", 1968 р.
- М. Грушевський, **Історія України-Руси**, Т. I, вид. Книго-спілка, Нью-Йорк, 1954.
- М. С. Думна, **Про медицину сніфів**, Київ, 1960.
- Max. Ebert, **Südrussland im Altertum**, Scientia Verlag Aalen, Germany, 1973.
- Curier — The Scythians**, Decem. 1976, Published monthly by Unesco, Paris.
- О. Лесков, **Снарби нурганів Херсонщини**, вид. "Мистецтво", Київ, 1974 р.
- В. В. Латышевъ, **Scythica et Caucasica**, Т. I, Санктпетербургъ 1890 р.
- В. В. Латышевъ, **Scythica et Caucasica**, Т. II, Санктпетербургъ 1896 р.
- о. др. І. Нагаєвський, **Стародавня Україна в світлі історичних пам'яток**, вид. Logos V. XXV. Yorkton, Sask. 1961.
- В. П. Петров, **Етногенез слов'ян**, вид. "Наукова думка", Київ, 1972 р.
- В. П. Петров, **Сніфи (мова і етнос)**, вид. "Наукова думка", Київ, 1968.
- M. Rostowzew, **Scythien und der Bosphorus**, Band I, Hans Schoetz & Co. GMBH Berlin 1931.
- From the Lands of the Scythians**, вид. The Metropolitan Museum of Arts, N. York, 1975.
- Київський музей історичних коштовностей**, вид. "Мистецтво", Київ, 1974.
- Сніфи и Сарматы**, вид. "Наукова думка", Киев, 1977.
- Статті зі Свободи**, лютий 1977, Юрій Кузьма: 1) Український снарб, 2) Розкопки нурганів в Україні розкривають прадавні таємниці.
- І. Білин, **Меч Арея**, вид. "Радянський письменник", Київ, 1972 р.
- В. Владно, **Нащадки сніфів**, вид. "Дитячої літератури", Київ, 1961.
- Д. Гуменна, **Золотий плуг**, вид. "Слово", Нью-Йорк, 1968.
- Hesiod, **The Homeric Hymns and Homeric Epics** by Hugh E. Evelyn White, Mct. New York, G. G. Putnam's Sons, 1926.
- Euripides, **The Complete Greek Tragedies**, publ. The Univer. of Chicago Press, 1960.
- Callimachus and Lycophron and Aratus** by G. R. Mair, M. A. London — New York, 1921.
- Н. Королева, **Легенди староніівські**, Т. II, вид. "Пробоем", Прага, 1943.
- Лукиян из Самосаты, **Избранное**, Москва, 1962.

Plato, **The Republic**, by Allan Bloom, N. York, 1968.

Євген Маланюк, **Нариси з історії нашої культури**, вид. ООЧСУ, Нью-Йорк 1954.

Євген Маланюк, **Поезії**, вид. НТШ, Нью-Йорк, 1954.

Поети Чумацького шляху, вид. "Сучасність", Мюнхен, 1962.

Ліна Костенко, **Поезії**, вид. "Смолоскип", Балтимор — Торонто — Париж, 1969.

Подяка належиться мгр. В. Веризі за бібліотечарську допомогу в підшуванні відповідних матеріалів і п. А. Лісікевичеві.